

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2021 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2021

2

Vilnius 2021

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2021

2

Vilnius 2021

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEP), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2021
© Straipsnių autoriai, 2021

JUOZAS SKIRIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

JAV LIETUVIŲ TAUTININKŲ LIETUVAI VADUOTI SAJUNGOS ĮKŪRIMAS 1941 METAIS

ANOTACIJA. 1941 m. birželio 7–8 d. JAV lietuvių tautininkų organizuotoje konferencijoje, vykusioje Tabor Farmoje (Mičiganas), įkurta politinė organizacija – Lietuvai vaduoti sąjunga istorikų dar netyrinėta. Tai buvo praktinis žingsnis pasitraukiant iš bendros JAV lietuvių patriotinių srovių organizacijos – Amerikos lietuvių tarybos (toliau – ALT). Tačiau jau pastebimas iki tol susiskaldžiusių tautininkų telkimo ir jų vadovybės centralizavimo procesas. Tam įtakos turėjo prezidentas Antanas Smetona, 1941 m. kovo 10 d. atvykęs į JAV. Tautininkų partneriai – katalikai ir ypač socialistai – jį sutiko šaltai ir nedraugiškai. Tai žeidė JAV lietuvių tautininkų, kurie tikėjosi A. Smetonos asmenį panaudoti Lietuvos laisvinimo kovoje, jausmus. Be to, JAV lietuvių katalikų vadovų vykdoma aukų rinkimo politika ir reiškiamos pastabos dėl finansų savo partneriams Lietuvai gelbėti taryboje netenkino tautininkų. Konferencijoje Tabor Farmoje buvo nutarta Lietuvos laisvinimo akciją vykdyti atskirai nuo ALT, plačiau įtraukiant garsius JAV politikus ir visuomenininkus, palaikančius Lietuvos nepriklausomybę.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: JAV lietuviai, tautininkai, Lietuvai vaduoti sąjunga, 1941 m., Tabor Farma, Antanas Smetona, Antanas Olis, Kazys Karpius, Juozas Bačiūnas, Vincas S. Jokūbynas.

ANNOTATION. In their conference held on 7–8 June 1941 at the Tabor Farm (Michigan), the Lithuanian nationalists established a hitherto little-examined organisation, the Association for the Liberation of Lithuania (ALL). This was a practical step in withdrawing from the joint organisation of the Lithuanian patriotic movement in the USA, the Lithuanian American Council. However, the process of mobilising the divided nationalists and centralising their leadership is already detectable. President Antanas Smetona, who came to the USA on 10 March 1941, spurred the process, even though he received a cool and unfriendly welcome from the partners of the nationalists, especially the Catholics and the socialists. This disappointed American-Lithuanian nationalists,

who had hoped to use the president in the struggle for the liberation of Lithuania. Moreover, the nationalists were dissatisfied with the policy of collecting donations pursued by the leadership of the Lithuanian Catholics in the USA, and their financial demands of their partners in the Lithuanian Rescue Council. At the Tabor Farm conference, it was decided to carry on with the campaign for the liberation of Lithuania separately from the LAC, involving American politicians and public figures who supported Lithuania's independence.

KEYWORDS: Lithuanian Americans, nationalists, Association for the Liberation of Lithuania, 1941, Tabor Farm, Antanas Smetona, Antanas Olis, Kazys Karpis, Juozas Bačiūnas, Vincas S. Jokūbynas.

Įvadas

Vykstant Antrajam pasauliniam karui, 1940 m. birželio 15 d. sovietams okupavus Lietuvą, pastebimas JAV lietuvių patriotinių organizacijų suaktyvėjimas. Jų skirtingos ideologinės srovės (katalikai, tautininkai ir sandariečiai, socialistai), laikinai primiršusios tarpusavio prieštaravimus, rado jėgų suvienyti savo veiksmus. 1940 m. spalio 15 d. įkurtas bendras JAV lietuvių politinis organas – Lietuvai gelbėti taryba¹ (toliau – LGT). Siekiant labiau sutelkti JAV lietuvių veikimą, LGT pagrindu įkurta platesnė organizacija – Amerikos lietuvių taryba. Jos gretose kartu su katalikais ir socialistais liko tik kairysis tautininkų sparnas – sandariečiai, susitelkę apie savitrašį „Sandara“². Skilimas įvyko iškilus naujiems tarpusavio nesutarimams bendroje organizacijoje. Tai lūžinis momentas JAV lietuvių politiniame judėjime per visą Antrojo pasaulinio karo laikotarpį. Atskilusi JAV lietuvių tautininkų dalis pasirinko atskirą kelią kovojant už Lietuvos laisvę. Tam reikalui jie įkūrė politinę organizaciją – Lietuvai vaduoti sąjungą (toliau – LVS) bei savo naują Lietuvių tautinį šalpos fondą (toliau – LTŠF), pretenduojantį tapti bendru tautininkų fondu. Taigi, JAV lietuvių visuomenėje susidarė dvi politinės jėgos: ALT ir LVS, veikusios atskirai, bet turėjusios toki patį tikslą – atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. Komunistuojantys lietuviai pasisakė už Lietuvos TSR TSRS sudėtyje.

Šis tautininkų veiklos, kuriant savo LVS ir LTŠP, etapas, kad ir labai trumpas, detaliau istorikų dar neaptartas. Tiesa, be pačių tautininkų pateiktos epizodinės informacijos³

¹ J. Skirius, JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940 06 15–10 15: *Lietuvai gelbėti tarybos* įkūrimas, *Istorija*, t. 87, 2012, nr. 3, p. 25–38.

² J. Skirius, JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940 10 15–1941 05 15: nuo *Lietuvai gelbėti tarybos* iki *Amerikos lietuvių tarybos*, ten pat, t. 91, 2013, nr. 3, p. 52–67.

³ *Amerikos Lietuvių Misija ir Jos Darbai*, išleido V. Petrikas, Detroit, Mich., 1945, p. 5–6; A. Merelis, *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, p. 662; *Tautinės minties kelio. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. J. Puzinas, J. Pranas Palukaitis, Chicago, 1979, p. 280.

bei enciklopedinio straipsnio⁴, gal tik istorikai Daiva Dapkutė ir Juozas Banionis⁵ atkreipė dėmesį į šiuos klausimus. Tam tikrų užuominų yra ir Alfonso Eidinto knygoose, skirtose A. Smetonos biografijai⁶. Net išskirtinėje „Amerikos lietuvių istorijoje“, redaguotoje dr. Antano Kučo, apie LVS kaip apie atskirą tautininkų Lietuvos laisvinimo organizaciją užsimenama vos keliais sakiniais⁷.

Straipsnio tikslas ne tik atkurti JAV lietuvių tautininkų veikėjų suvažiavimą ir konferenciją 1941 m. birželio 7–8 d. pas Juozą Bačiūną Tabor Farmoje Mičigano valstijoje, bet, svarbiausia, aptarti priimtus nutarimus, įvertinti tautininkų savarankišką siekį bei LVS vaidmenį būsimame Lietuvos laisvinimo kelyje. Ne paskutinėje vietoje Antano Smetonos, Antano A. Olio, Kazio S. Karpiaus ir kitų vaidmuo, kuriant LVS ir telkiant JAV lietuvių tautininkus⁸.

Straipsnis parengtas remiantis JAV lietuvių ir Lietuvos archyvuose išlikusiais dokumentais. Svarbiausia tyrimui dokumentų grupė – tai K. Karpiaus, Vinco S. Jokūbino ir Vytauto Širvydo susirašinėjimas LVS ir LTŠF klausimais. Jai priklauso ir Lietuvos pasiuntinio P. Žadeikio korespondencija su A. Oliu, K. Karpiumi ir kitais išeivių veikėjais bei konsulu Petru Daužvardžiui dėl tautininkų telkimo. Ne mažiau svarbi medžiaga – V. Širvydo surinktų JAV lietuvių laikraščių iškarpų byla, susijusi su LVS reikalais, saugoma Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje. Ne visi išeivijos spaudiniai mums yra prieinami, todėl tos iškarpos tyrinėtoji tampa pirminiu šaltiniu. Gausios faktinės medžiagos – išeivijos srovių diskusijų atspindžių – galima rasti JAV lietuvių įvairių srovių spaudoje („Draugas“, „Dirva“, „Naujienos“, „Sandara“ ir kt.).

JAV lietuvių tautininkų suvažiavimo 1941 m. vasarą priežastys

1941 m. pirmoje pusėje toliau konsoliduotos JAV lietuvių patriotinės jėgos Lietuvai gelbėti taryboje, siekiant gauti jai platesnės paramos išeivijos organizacijose. Tačiau LGT gretose neišvengiamai kildavo ir tam tikra trintis, ypač sprendžiant bendros politinės

⁴Lietuvai Vaduoti Sąjunga, *Lietuvių enciklopedija*, t. 16, Boston, 1958, p. 16–17.

⁵D. Dapkutė, *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*, Vilnius, 2014, p. 170–176; J. Banionis, Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę, *Genocidas ir rezistencija*, 2020, nr. 1 (47), p. 14.

⁶A. Eidintas, *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius, 1990, p. 212–213; to paties, *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius, 2013, p. 445–456.

⁷*Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston, 1971, p. 552–553.

⁸Pagal JAV lietuvių Donato Janutos skaičiavimus, to meto JAV lietuvių išeivija pagal ideologines sroves maždaug buvo pasiskirsčiusi taip: katalikai – 45 %, komunistai – 25 %, socialistai – 20 % ir tautininkai – 10 %. – D. Januta, *Lietuviški takai*, Vilnius, 2015, p. 34.

organizacijos finansinius ir struktūrinius reikalus. Reikia priminti, kad JAV lietuvių tautininkų suvažiavimas Filadelfijoje 1940 m. rugsėjo 1–2 d. delegavo į LGT tris savo atstovus – sandariečius Miką Vaidylą ir Petrą Pivaroną bei dešinesnės pakraipos K. Karpių. Pastarasis tapo LGT sekretoriumi ir gerai žinojo šios organizacijos padėtį bei užkulsius. Katalikai ir socialistai taip pat buvo delegavę po tris savo atstovus.

Visos srovės, priklausiusios LGT, raginant Lietuvos pasiuntiniui P. Žadeikiui, buvo sutarusios surinkti po 10 tūkst. dolerių aukų Lietuvos pabėgėliams ir tremtiniams šelpti. Sėkmingiausiai šį darbą sekėsi atlikti katalikams. Tačiau ne kartą buvo atkreiptas dėmesys, kad katalikai nerodo noro prisidėti prie lietuvių kolonijose įvairių lietuvių draugijų kuriamų bendrų organizacijų, o savo fondui katalikai pritaikė LGT pavadinimą – Lietuvai gelbėti fondą. Tai klaidino išeivių visuomenę, manančią, jog aukoja tarybai, o ne katalikams. Tokia padėtis piktino tautininkų ir socialistų veikėjus, kuriems katalikai vis prikišdavo jų neveiklumą ir nesugebėjimą surinkti reikiamą kiekį aukų⁹. Tautininkai, įtardami, kad katalikai nori visiškai perimti ne tik LGT, bet ir steigiamo LGT Informacijos biuro vadovavimą, nutarė savo finansų dalį tarybai skirti po JAV lietuvių tautininkų 1941 m. suvažiavimo. Tautininkai nenorėjo finansuoti, t. y. prisidėti savo pinigais, prie katalikų vadovaujamų organizacijų veiklos¹⁰. Be to, būtina pasakyti, kad LGT veikla labiausiai buvo nepatenkinti Bruklino tautininkai, susitelkę į Lietuvių amerikiečių tautininkų sąjungą, linkę daugiau į dešinę. Mat jų atstovas iš Bruklino nebuvo įtrauktas į bendrą tautininkų grupę – tarp trijų narių, deleguotų į LGT. Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį piktino toks jų elgesys ir jų nuolatinė LGT kritika. Jis ragino tautininkus aktyviau veikti LGT viduje; sakė Bruklino tautininkams, kad tarp deleguotųjų esantis K. Karpis yra „brookliniškių tipo tautininkas“¹¹, t. y. artimas jų pažiūroms.

Labiausiai tautininkus papiktino katalikų ir ypač socialistų kritiškas požiūris į prezidentą A. Smetoną. Jie prezidentą ignoravo, atsisakė dalyvauti jį sutinkant Amerikoje – ypač Niujorke ir Čikagoje¹². Tai buvo viena svarbiausių priežasčių tautininkams, išskyrus sandariečius, nutraukti bendradarbiavimą su katalikais ir socialistais politinėje organizacijoje, naujai pervadintoje Amerikos lietuvių taryba. Tačiau tai vyko palaiapsniui. Lietuvių istoriografijoje yra įsigalėjęs abejotinas vertinimas, kurį be įrodymų pirmas pateikė A. Merkelis savo knygoje, skirtoje A. Smetonos biografijai. Biografas rašė, kad 1941 m.

⁹ J. S k i r i u s, JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai, p. 57.

¹⁰ 1941 02 04 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 656, ap. 2, b. 752, l. 49.

¹¹ 1941 02 03 P. Žadeikio laiško nr. 102 (ne spaudai) K. R. Jurgėlai į Brukliną nuorašas, ten pat, b. 302, l. 483.

¹² Plačiau žr.: J. S k i r i u s, Prezidento Antano Smetonos atvykimas į JAV 1941 metais ir išeivijos pozicija, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010/2, 2011, p. 77–91.

balandžio mėnesį tautinės srovės atstovas pasitraukė iš ALT¹³. Šį teiginį savo darbuose panaudojo A. Eidintas, o vėliau ir kiti istorikai. Tačiau, kaip rodo archyviniai dokumentai, tautininkai nebuvo atšaukti iš LGT. Pavyzdžiui, P. Žadeikis savo 1941 m. gegužės 12 d. laiške, adresuotame „L.G.T. Tautinės srovės (Tautininkų–Sandariečių) Atstovams: p. K. Karpiui, p. P. Pivaronui, p. M. Vaidylai“, priminė jiems apie gegužės 15 d. rengiamą LGT susirinkimą Čikagoje. Pasiteiravo jų, kaip tautinės srovės atstovų, ar jie pasirūpino iš savo srovės vadovų „galimai daugiau patarimų Taryboje svarstomiems klausimams spręsti“¹⁴. Pasiuntinys tikrai žinojo apie padėtį taryboje ir apie jos narius. Todėl nėra pagrindo juo netikėti.

Tautinės srovės atstovai, daugiausia K. Karpis, LGT, o vėliau ir ALT bandė įrodinėti katalikų ir socialistų srovių atstovams prezidento A. Smetonos teigiamą vaidmenį laisvinant Lietuvą: telkiant JAV lietuvius, pritraukiant JAV politikus ir visuomenės veikėjus, atkreipiant JAV visuomenės dėmesį, renkant aukas ir pan. Tačiau jis susidūrė su A. Smetonos asmenybės neigimu. K. Karpis įtarė, kad katalikai ir socialistai bijo, jog tautininkai, naudodamiesi A. Smetonos autoritetu, perims vadovavimą Lietuvos laisvinimo procese. Tam buvo pagrindo. Ir pats K. Karpis buvo įsitikinęs (apie tai rašė tik saviems tautininkų veikėjams), kad A. Smetonos dėka tautininkai ir jų vadovai turi galimybę įgyti platesnį JAV lietuvių palankumą ir galimybę jiems vadovauti laisvinant Lietuvą¹⁵. Todėl, jo tvirta nuomone, reikia būtinai pasinaudoti tokia galimybe. Be to, K. Karpis, susirašinėdamas su žinomu veikėju ir žiniasklaidininku V. Širvydu, prašė jo parašyti į JAV lietuvių spaudą straipsnį raginant tautininkus sušaukti suvažiavimą ir sudaryti vieningą vadovybę, bendrą centrą; parodyti, kuo gali mums pasitarnauti A. Smetona¹⁶. Kartu paruošti ir JAV lietuvius tokiam tautininkų žingsniui. Kiek žinoma, V. Širvydas parašė straipsnius į „Dirvą“ ir „Vienybę“ šiais klausimais. Tiesa, jis buvo vieningos ALT šalininkas, bet pasisakė už tai, kad nereikia leisti katalikams dominuoti ir „tik savo srovinės naudos žiūrėti“. Taip pat siūlė prižiūrėti, kad ALT darbas eitų Lietuvai naudingu keliu, prisimenant, kad „ir katalikai yra lietuviai (geresni negu socialistai)“¹⁷. Jis ragino tautininkus palaikyti geresnius santykius su katalikais.

Tautininkų akyse prezidento autoritetas dar labiau sustiprėjo, kai 1941 m. balandžio 1 d. Vašingtone A. Smetoną ir jį lydintį Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį priėmė JAV

¹³ A. Merkeli s, *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, p. 662 (ALT susikūrė 1941 m. gegužės 15 d.).

¹⁴ 1941 05 12 P. Žadeikio laiško nr. 500 K. Karpiui, P. Pivaronui ir M. Vaidylai nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 302, l. 176.

¹⁵ 1941 05 30 K. Karpiaus laiškas V. Širvydui į Niujorką, Amerikos lietuvių kultūros archyvas Putname (toliau – ALKA), Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

¹⁶ 1941 05 09 K. Karpiaus laiškas iš Klivlendo V. Širvydui į Niujorką, ten pat.

¹⁷ 1941 05 20 V. Širvydo laiško K. Karpiui į Klivlenda nuorašas, ten pat.

valstybės sekretoriaus pareigas ėjęs Summeris Wellesas, o balandžio 18 d. Baltuosiuose rūmuose ir prezidentas Franklinas D. Rooseveltas¹⁸. Tautininkams tai buvo puikiausias įrodymas, kuo gali būti naudingas A. Smetona. Bet jie nesulaukė pritarimo iš savo partnerių LGT. Visa tai vedė prie to, kad JAV lietuviai tautininkai, dešinysis sparnas, pagalvodavo apie pasitraukimą iš LGT, o vėliau ir iš Amerikos lietuvių tarybos veiklos. Tam pritarė, gal net ir buvo pagrindinis iniciatorius, K. Karpis, neįsivaizdavęs JAV lietuvių politinės veiklos be prezidento A. Smetonos. Įdomu tai, kad L. Šimučio dienoraščiuose 1941 m. balandžio mėnesį ir vėliau nebeužtikame K. Karpiaus, kaip LGT sekretoriaus, pavardės, kalbant apie pasitarimus LGT klausimais. Vis dažniau fiksuojama sandariečio M. Vaidylos pavardė. Matyt, reikia suprasti, kad K. Karpis jau nebuvo LGT sekretorius (gal taip jis protestavo?), bet jis ir toliau išliko tautininkų atstovu LGT.

Kad buvo pagrindo kaltinti LGT narius antismetoniškumu, aiškiai rodo L. Šimučio balandžio 24 d. įrašas dienoraštyje. Pirmiausia rašoma, kad tą dieną L. Šimutis gavo iš Juozo Gabrio-Paršaičio, gyvenančio Šveicarijoje, piktą laišką prieš A. Smetoną, kuriame reikalauta jį teisti. Antra, nurodo, kad tą pačią dieną vyko LGT veikėjų pasitarimas dėl įvairių reikalų. Dalyvavo katalikų atstovai: L. Šimutis, kun. Ignas Albavičius, kun. Juozas Prunskis ir Stasys Gabaliauskas bei socialistų atstovai: Pijus Grigaitis, Antanas Montvydas, Kazimieras Gugis ir Povilas Mileris. Tautininkų atstovų nebuvo. Susirinkę nutarė LGT ir kituose darbuose „laikytis vieningai“¹⁹. Turbūt tokios pozicijos nutarė laikytis ir A. Smetonos atžvilgiu, žinant griežtą socialistų poziciją. Reikia manyti, kad neatsitiktinai šie du įvykiai užfiksuoti kartu tą dieną. Praėjus keleriems metams, trečiasis LVS pirmininkas Pijus J. Žiūris viename savo pranešime, skirtame apžvelgti LVS veiklą, pažymėjo, jog kai prezidentas A. Smetona atvyko į JAV, tautininkai pamatė, kad prieš jį vykdoma juodiniimo politika, kuri labai kenkė lietuviškai veiklai ir kovai už Lietuvos teises. Atsirado „skubus reikalas ginti Lietuvos prezidento prestižą ir tuo pačiu apsaugoti visos Lietuvos garbę“. Ir tam reikalui Tabor Farmoje įkurta organizacija²⁰. Tokios nuomonės apie LVS įkūrimą laikosi ir istorikas J. Banionis²¹. Tačiau tai buvo tik viena iš svarbių aiškiau matomų priežasčių, kuriant minimą organizaciją. Galima net šią priežastį laikyti pretekstu įkurti LVS.

¹⁸ J. S k i r i u s, Prezidento Antano Smetonos pirmieji mėnesiai JAV 1941 metais: iš Niujorko per Vašingtoną į Čikagą, *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti: mokslo straipsnių rinkinys, skirtas Lietuvos mokslų akademijos tikrajam nariui profesoriui habil. dr. Algirdui Gaižučiui 70-mečio proga*, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas, Vilnius, 2011, p. 682–683.

¹⁹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1941 m. balandžio 24 d. Lituaniškos tyrimo ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas Čikagoje (toliau – LTSC / PLA), Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), knyga – 1941 m. dienoraštis, l. n.

²⁰ Lietuvai Vaduoti Sąjungos pirmininkas J. P. Zūris. Lietuvai Vaduoti Sąjungos veiklos bendra apžvalga, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius (toliau – KUB RS), f. Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė (Pijus J. Žiūris), b. Lietuvai vaduoti sąjungos veikla, l. n.

²¹ J. B a n i o n i s, Antano Smetonos veikla JAV, p. 14.

Lietuvos konsulas P. Daužvardis 1941 m. gegužės 24 d. P. Žadeikiui pranešė, kad Čikagoje iš A. Smetonos Priėmimo komiteto, kurį tautininkai sudarė A. Smetonos priėmimui Čikagoje, „norima sudaryti organizaciją arba fondą, kuris rūpinsis Lietuvos vardo gynimu ir pinigų kėlimu“. Anot konsulo, organizacijos tikslas – daugiau dėmesio skirti nelietuviškajai JAV visuomenei²². Praktiškai susikūrė Seimelio rengimo komisija²³ (pirmininkas A. Olis, sekretorius V. S. Jokūbynas), kuri nusprendė sušaukti tautinės visuomenės veikėjų susirinkimą. Parengtame kvietime veikėjams aiškiai pažymima, jog dėl Lietuvos katastrofos, lietuvių tautos likimo ir lietuvių tautiškos veiklos silpnėjimo reikia „nuodugniai apsvarstyti šiandieninę padėtį ir kaip nors surasti būdą tautiečių ūpui pakelti, tautišką veiklą atgaivinti, sudaryti organizuotą kūną, kuris visuomenei vadovautų ir rodytų kelią“, vedantį į aiškesnę Lietuvos ateitį²⁴. Buvo nurodytas susirinkimo laikas ir vieta. Taigi, traukimosi iš ALT gretų procesas jau pradėjo įgauti ryškesnių bruožų. Tiesa, norint oficialiai pasitraukti, tautininkams reikėjo politinės organizacijos ir vieningo vadovavimo. Taigi, svarbesniems tautininkų vadams reikėjo susirinkti ir susitarti šiais klausimais. O tai jau buvo realu, nes Ameriką pasiekė jų dvasios vadas, jų vienytojas – prezidentas A. Smetona.

Tautininkų veikėjų konferencija Tabor Farmoje. Bendro fondo steigimas

1941 m. birželio 7–8 d. (šeštadienį ir sekmadienį) JAV lietuvių tautininkų veikėjai iš Niujorko, Naujojo Džersio, Pensilvanijos, Mičigano, Ohajo, Iliojaus ir Merilendo valstijų suvažiavo į Juozo Bačiūno vasarvietę Tabor Farmoje (kaimelis Sodus Mičigano valstijoje, 15 km į pietus nuo Benton Harboro). Tai buvo eilinis metinis susitikimas, pavadintas konferencija, skirta aptarti padėtį ir einamuosius reikalus. Dalyvavo 27 veikėjai (pirmą dieną atvyko 21, antrą – 6), Čikagai atstovauta gausiausiai – net 11 žmonių. Be to, kaip svečiai dalyvavo Antanas ir Sofija Smetonos bei Jadvyga Tūbelienė, taip pat Lietuvos konsulas iš Čikagos Petras Daužvardis²⁵. Būtina pažymėti, kad tautininkų srovei atstovavo suvažiavę nuo kairės iki dešinės. Pavyzdžiui: kairiajai pusei atstovavo sandariečiai M. Vaidyla, P. Pivaronas ir kt., vidurio atstovai – iš Čikagos su A. Oliu priešakyje ir kt., dešiniajam sparnui – Niujorko tautininkai, „Dirvos“ redaktorius K. Karpius ir kt.

²² 1941 05 24 P. Daužvardžio iš Čikagos laiškas nr. 1513/27–12 P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 754, l. 13.

²³ Įvairiuose šaltiniuose ši komisija įvardijama dar ir kaip tautininkų Suvažiavimo rengimo komitetas.

²⁴ Kvietimas nr. 33 Juozui Tysliavai, pasirašytas A. A. Olio ir V. S. Jokubyno, KUB RS, f. Dr. Kazio Pemaus fondas, dėžė (Laikraščio „Vienybė“ dokumentai), b. Lietuvai vaduoti sąjunga, l. n.

²⁵ Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 1, 2.

Praktiškai dalyvavo dauguma žymiausių tautininkų veikėjų. Per dvi dienas buvo praves-tos trys konferencijos sesijos, dvi pirmą dieną.

Pirmąją sesiją atidarė komiteto suvažiavimui šaukti pirmininkas A. Olis²⁶. Pradžioje tradiciškai sugiedoti JAV ir Lietuvos himnai. Sveikinimo kalbas pasakė prezidentas A. Smetona ir J. Tūbelienė, kurie tuo metu vasarojo Tabor Farmoje. Prezidento dalyva-vimas suvažiavime, anot K. Karpiaus, apsiribojo renginio atidarymu ir vakaro banketu. Dar daugiau pažymi K. Karpius: „jis stovės nuošaliau (...), bet su mumis. Tik jį turėdami savo vadu mes galėsime gauti paramos iš kitų tautų žmonių Lietuvos vadavimui“²⁷. Tau-tininkai suprato ir įvertino A. Smetonos statusą ir jo padėtį Amerikoje. Kartu jis buvo ir tautininkų traukos centras.

Konferencijos metu buvo išrinktas prezidiumas: pirmininkas A. Olis, vicepirminin-kas P. J. Žiūris, sekretoriai Jonas Valaitis ir V. S. Jokūbynas, tvarkdarys Jonas Brazauskas. Rezoliucijų komisija: M. Vaidyla, K. Karpius, Viljamas F. Laukaitis. Projektų komisija: J. Jonikaitis, Ksaveras Strumskis, J. Tūbelienė, Albinas S. Trečiokas, Feliksas Motuzas, Bladas K. Vencius ir Stasys T. Tamošaitis²⁸.

A. Olis pasakė ilgą kalbą, smulkiai paaiškino suvažiavimo tikslus ir būdus, kaip jų pasiekti. Pirmiausia jis pabrėžė būtinumą kurti bendrą tautininkų srovės fondą, skirtą Lietuvos nepriklausomybės atstatymui. Kalba ėjo apie ne per seniausiai Čikagoje įregis-truotą Lietuvos tautinį šalpos fondą (anglų k. *Lithuanian National Relief Fund*) ir būti-numą apie jį suvienyti daug fondų ir fondelių. A. Olis pažymėjo, jog fondui pradžia jau padaryta – iniciatorių dėka gautos nemokamos patalpos – trys kambariai Čikagos centre (134 North La Salle St., Room 1212) būsimo fondo raštinei; pasirūpinta jos išlaikymu šešiams mėnesiams; gautas užtikrinimas, kad fondui bus skirta 5 tūkst. dolerių. Juos kaip paskolą pažadėjo suteikti Justinas Mackevičius ir J. Bačiūnas²⁹. Fondo pinigų, suprantama, reikėjo platesnei jo veiklai.

Istorikė D. Dapkutė atkreipė dėmesį, kad tautininkai konferencijoje, susirūpinę Lie-tuvos likimu ir neaiškia ateitimi, pasisakė, jog neatidėliojant turi būti organizuojamas politinis darbas Lietuvai išlaisvinti. Jie svarstė, kad šis darbas turi eiti dviem kryptimis: tarp lietuvių ir tarp amerikiečių³⁰. Ne tik veikiant tarp jų, bet ir įtraukiant juos į tautinin-kų veikimą. Tai galima pastebėti ir LTŠF administracijos struktūroje. LTŠF direktorata

²⁶ Plačiau žr.: D. D a p k u t ė, „Galima būti ir geru Amerikos piliečių, ir geru lietuviu“. Antano Olio kal-bos, *Istorija*, t. 113, 2019, nr. 1, p. 90–101.

²⁷ 1941 06 09 K. Karpiaus laiškas iš Klivlendo V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.; A. E i d i n t a s, *Antanas Smetona ir jo aplinka*, p. 456.

²⁸ Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 1.

²⁹ Ten pat.

³⁰ D. D a p k u t ė, *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas*, p. 170; *Amerikos Lietu-vių Misija ir Jos Darbai*, p. 6.

sudarė: J. Mackevičius (pirmininkas), A. Olis, Antanas Vanagaitis, M. Vaidyla, J. Bačiūnas, Stasys Pieža ir Juozas Grish-Grišius. Be to, buvo sudaryti lietuvių ir amerikiečių garbės narių komitetai. Amerikiečių komitetui vadovauti kaip garbės pirmininkas pakviestas garsus, anot A. Olis, Wendellis L. Willkiesas, buvęs kandidatas į JAV prezidentus nuo respublikonų partijos. Taip pat sutiko dalyvauti Iliojaus valstijos gubernatorius Dwightas H. Greenas, buvęs JAV viceprezidentas Charlesas G. Dawesas ir kt. (užsiminta, kad kalbinta ir JAV prezidento žmona Eleanor Roosevelt). Kaip garbės pirmininkas Lietuvių komitetui vadovauti sutiko prezidentas A. Smetona³¹.

Amerikiečių kvietimas – tai bandymas juos sutelkti į Lietuvos draugų amerikiečių (*American Friends of Lithuania*) grupę³², tikintis jų finansinės paramos. Anot K. Karpiaus, tai buvo labai realu, nes jiems gerą įspūdį darė Lietuvos prezidentas A. Smetona³³. Ir D. Dapkutė pastebėjo, kad A. Smetonos tinkamumą tokiam darbui JAV lietuviai labai vertino (tiesa, ne visi), o amerikiečiai jį gerbė kaip ilgametį Lietuvos prezidentą. Konferencijoje pasirašytas memorandumas, kuriame atvirai išsakyta ištikimybė ir pasitikėjimas A. Smetona³⁴. Praėjus kelioms dienoms po konferencijos, ALT vadovas L. Šimutis savo dienoraštyje užrašė: „Išrodo, kad vis dėl to Smetona tautininkus lipdo“³⁵. Jis suprato svarbų dalyką – prasidėjo JAV lietuvių tautininkų realus telkimas.

Trečios sesijos metu aptartas ir tautininkų fondų jungimosi klausimas. P. J. Žiūris savo, K. Karpiaus ir S. T. Tamošaičio vardu paskelbė, kad Klivlendo fondas, turintis apie 100 dol., įstos į LTŠF. W. F. Laukaitis, Tautinio fondo pirmininkas iš Baltimorės, bei Čikagos tautininkų fondo pirmininkas S. Biežis taip pat pažadėjo šiuos fondus prijungti prie LTŠF. P. Pivaronas, neįsipareigodamas pranešė, kad Pitsburge esantis jų fondas surinktas aukas siųs per Lietuvos atstovybes Europos lietuviams. B. Vencius pažymėjo, kad jų fondas Bruklinau jau yra nusiuntęs į Europą 200 dol., o kasoje yra dar 300 dol. Bet jis nėra įpareigotas tą fondą įjungti į LTŠF, nors asmeniškai pasisako už vieningumą. Žadėjo grįžęs dėl to pasitarti su kitais fondo nariais Bruklinau³⁶. Svarbu tai, kad nuo tada prasidėjo išbarstytų tautininkų fondelių jungimas. O tai reiškė, kaip pastebėjo K. Karpis, kad atsiradus bendram fondui, įvairių lietuvių kolonijų komitetai dabar žinos, kur savo

³¹ Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 1; 1941 06 11 P. Daužvardžio iš Čikagos raštas 1610/27–12 *Tautinės srovės konferencija Tabor Farmoj P. Žadeikiui į Vašingtoną*, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 754, l. 30.

³² Tokia grupė, tiksliau, organizacija buvo įkurta.

³³ 1941 06 09 K. Karpiaus laiškas iš Klivlendo V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

³⁴ D. Dapkutė, *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas*, p. 170.

³⁵ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1941 m. birželio 13 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1941 m. dienoraštis, l. n.

³⁶ Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 2.

surinktas aukas siūsti³⁷. Iki tol, esant daugybei fondų, nebuvo aišku, kam geriausia patikėti savo aukas. Šiuo reikalu konferencijos Rezoliucijų komisija parengė ir paviėšino išeivijai rezoliuciją „Vienas tautinės srovės fondas“. Ten sakoma, kad norint sustiprinti tautinį judėjimą „Amerikos lietuvių tautinės visuomenės pasekmingesniai veikimui ir didesniai Lietuvos reikalų parėmimui“, būtina visus tautinius fondus jungti į vieną (t. y. LTŠF), visas jėgas koncentruojant vienam darbui. Toliau kvietė visus lietuvių kolonijose sukurtus Lietuvai gelbėti komitetus stoti į talką remiant LTŠF, kuris jau yra registruotas ne tik Ilinojaus valstijoje, bet ir JAV Valstybės departamente Vašingtone. Nurodyta, kad šis fondas remia Lietuvos nepriklausomybės iškovojimą ir jis „koncentruojasi apie Lietuvos valstybės prezidentą, atvykusį mūsų pavergtai Tėvynei paramos ir pagalbos ieškoti plačioje Amerikoje, ir kuris yra gavęs Amerikos valdžios pritarimą ir užgyrimą“³⁸. Tiesa, paskutinė mintis rezoliucijoje išsakyta ne tik tiesmukiškai, bet gana abstrakčiai, siekaint agituoti. JAV valdžia A. Smetonai, pagal jų susitarimą, neleido dalyvauti politinėje veikloje, nes į JAV jis atvyko tik kaip privatus asmuo.

Konferencija baigėsi birželio 8 d. vakare nedideliu koncertu, kuriame dainavo Ona Biežienė ir Jonas Urbonas, kanklėmis grojo Kazys Šimkus, dirigavo kompozitorius A. Vanagaitis. Konferencijos organizatoriai dėkojo J. Bačiūnui, kuris dalyvius priėmė savo Tabor Farmoje ir prisidėjo prie šios konferencijos sėkmės³⁹.

Naujos tautininkų politinės organizacijos įkūrimas

Konferencijos antroje sesijoje kalbėję A. Olis ir J. Tūbelienė pristatė steigiamos politinės organizacijos pavadinimą. Tai buvo pats svarbiausias konferencijos klausimas. Pasitarimuose išryškėjo, kad Lietuvos vadavimo akcijai stiprinti būtina steigti naują organizaciją, kuri glaudžiai bendradarbiautų su prezidentu A. Smetona ir Lietuvos atstovybėmis JAV⁴⁰. Po diskusijų buvo nutarta organizaciją pavadinti Lietuvai vaduoti sąjunga. Jos anglišką pavadinimą⁴¹ ir organizacijos statutą (laikiną) kitą dieną turėjo pateikti LVS valdyba, kurią kartu su LVS taryba iš 15 narių⁴² dar reikėjo sudaryti.

³⁷ 1941 06 09 K. Karpiaus laiškas iš Klivlendo V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

³⁸ Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 2.

³⁹ Ten pat, p. 1, 2.

⁴⁰ *Tautinės minties keliu*, p. 280.

⁴¹ Vėliau atsiranda ir angliškas LVS įvardijimas – *Association to Liberate Lithuania*.

⁴² Būtina pažymėti, kad dar 1940 m. gruodžio 17 d. P. Žadeikis laiške tautininkų veikėjui Antanui J. Zimontui rašė: „Trauktis atgal nebegalima, – tautiškoji srovė turi susikonsoliduoti vardan lietuvių tautos labo:

Trečioje sesijoje, vykusioje antrą dieną, Nominacijos komisijos vardu A. B. Trečio- kas rekomendavo dalyviams patvirtinti LVS tarybos narius: J. J. Bačiūną, J. Mackevičių, A. Olį, S. Biežį, M. Vaidylą, J. Valaitį, K. Strumskį, A. S. Trečioką, S. T. Tamošaitį, P. J. Žiūrį, W. F. Laukaitį, P. Pivaroną, J. Jonikaitį. Dar rekomenduoti du nedalyvavę: advokatė Zuzana Šalnienė (Bostonas) ir Vytautas Čekanauskas (Hartfordas). Tarybos nariai privalėjo iš savų išsirinkti LVS valdybą. Tuoju tai ir buvo padaryta. Taryba po konferencijos, J. Tūbelienės pakviesta, sušaukė savo posėdį ir išsirinko valdybą: pirmininką A. Olį, I vicepirmininką P. J. Žiūrį, II vicepirmininką M. Vaidylą, išdininką J. Bačiūną, sekretorių S. Biežį, padėjėją S. V. Jokūbyną⁴³. Tačiau neaišku, kodėl LVS ir LTŠF vadovybėse nepastebimi atstovai iš Niujorko ir Bruklino. Tai reiškė, kad tautininkų gretose ir toliau išliko plyšių. K. Karpus savo laiške V. Širvydui rašė: „Dr. Vencius laikėsi šaltai, rezervuotai (...) Jo mintis buvo šaukti dar vieną konferenciją „suvienyti“ Rytų su Vakaraais (Brooklyniečius su Chicagiečiais), nesą ši konferencija neatstovaujanti visų“⁴⁴. Taigi, Lietuvių amerikiečių tautininkų sąjunga, daugiausia apimanti JAV rytinių valstijų tautininkus, ir toliau veikė savarankiškai – tautinės srovės vidaus klausimais. Bet svarbu tai, kad jos atstovai B. Vencius ir K. Karpus pritarė LVS kaip tautininkų politinės organizacijos veikimui.

LVS veikimui reikėjo lėšų, todėl J. Bačiūnas visus konferencijos dalyvius pakvietė prisidėti savo auka. Pats pranešė, kad aukoja 300 dol. Pavyko surinkti 2290 dol. Daugiau aukojo J. J. Smailys – 500 dol., devyni dalyviai po 100 dol., kiti – mažesnes sumas.

Įdomu, jog S. V. Jokūbynas savo birželio 8 d. laiške V. Širvydui į Niujorką keis- tai nurodo, kad LVS pirmininkas – P. J. Žiūris, o vienas iš vicepirmininkų – J. Macke- vičius. Bet svarbiausia, jis apibūdino LVS kaip organizaciją, kuri „ima į savo rankas visą lietuvių išeivijos tautiškosios visuomenės vadovavimą“⁴⁵. Tai patvirtina paskelbta išeivijai konferencijos rezoliucija „Tautinės srovės konsolidacija“. Neįvardijant naujos konferencijoje sukurtos organizacijos LVS, rezoliucijoje pažymėta, kad būtina sustiprin- ti JAV lietuvių tautines jėgas platesniam ir sėkmingesniam Lietuvos reikalų gelbėjimui ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymui. Kvietė ir ragino visas tautines jėgas jungtis į bendrą centrą, „stoti po vieną vadovybę“. Pirmiausia kreipėsi į visus „tautinio gyvenimo veteranus“, jaunimą, organizacijas, klubus ir kuopas bei kultūros įstaigas. Kvietė tautinę

sudarykite vyriausią srovės tarybą iš 15 asmenų ir sujunkite „fondus“ į vieną fondą. Tik šitaip išvengsite nepageidaujamų pasekmių“, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 754, l. 11.

⁴³ Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 2.

⁴⁴ 1941 06 09 K. Karpiaus laiškas iš Klivlendo V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

⁴⁵ 1941 06 08 V. S. Jokūbyno iš Tabor Farnos laiškas V. Širvydui, ten pat, spinta nr. 21, b. (V. S. Jokūbyno laišškai V. Širvydui), l. n. (reikia manyti, kad laiško autorius suklydo vardydamas LVS vadovybę).

spaudą straipsniais stiprinti tautininkų srovės vienybę bei tautinį veikimą⁴⁶. Pasirinktas viltį keliantis šūkis: „Kas bus, kas nebus – Lietuva nežus“, kurį įterpdavo į oficialius LVS dokumentų blankus. Taigi, konferencijos metu daugiau dėmesio skirta tautinės srovės konsolidacijai. Tiesa, priimtame LVS statute pažymėta, jog tautininkai sieks „spiesti USA valstybėje gyvenančius lietuvius bendram Lietuvos vadavimo darbui“⁴⁷. Tačiau tik po konferencijos, pasipylus katalikų ir ypač socialistų kritikai, tautininkai viešai prakalbo apie platesnių sluoksnių, turinčių kitokį požiūrį, įtraukimą į savo organizacijos veikimą. Bet apie tai pirmieji prakalbo kairieji tautininkai – sandariečiai.

JAV lietuvių socialistinės pakraipos savaitraštyje „Naujoji Gdynė“ stebėtasi, kad tautininkų suvažiavime kartu su dešiniaisiais „Klingomis, Simokaičiais ir Kybomis“ dalyvavo sandariečiai M. Vaidyla ir P. Pivaronas. Keltas klausimas, ką apie tai mano kiti sandariečiai. Į tai tuojau sureagavo savaitraštis „Sandara“, įžvelgęs socialistų bandymą skaldyti sandariečių gretas. Minėtų asmenų dalyvavimas įvardytas kaip sandariečių „sveikas protas ir orientacija“, t. y. nebijojimas dalyvauti bendresnio pobūdžio renginiuose su kitokio nusistatymo bendrapartiečiais ar kitomis srovėmis. Aiškiai pabrėžta, kad „mes visi žinome savo uždavinius link išeivijos ir Lietuvos; nuo jų mes nesitrauksim“⁴⁸. Tokia pozicija galima paaiškinti ir sandariečių pasilikimą bei dalyvavimą ALT veikloje (M. Vaidyla buvo ALT išdininkas). Be to, toje pačioje „Sandaroje“ prabilta apie galimybę dalyvauti LVS ir LTŠF veikloje visiems (nepriklausomai nuo ideologinių įsitikinimų), norintiems padėti Lietuvai atkurti nepriklausomybę⁴⁹.

Čikagos tautininkai, ėmę vadovauti LVS bei LTŠF, jų centrus perkėlė į Čikagą. Be to, dar iki konferencijos Čikagoje buvo įkurtas JAV lietuvių tautininkų informacijos biuras, kurio uždavinys – „ginti Lietuvos reikalus, skleisti informacijas amerikiečių tarpe, atremti Maskvos agentų sėjamus melus ir stiprinti pačią vadavimo akciją“⁵⁰. Visi trys centrai telkėsi jau minėtu adresu (134 North La Salle St., Room 1212). Aiškėja ir tai, kad čikagiečiai vadovautų organizacijoms, pageidavo A. Smetona (matyt, įvertinęs jų „centrizmą“, tikėjosi, jog prie savęs trauks kairiuosius ir dešiniuosius tautininkus). LVS administracinis darbas buvo patikėtas V. S. Jokūbynui, nors jis tuo nesižavėjo. Mat jis abejojo organizacijų vadovų iš Čikagos būsima veikla. Anot jo, ten visi veikėjai turi savo profesines veiklas, iš kurių gyvena, ir neturi laiko domėtis visuomeniniais reikalais, todėl „visos vadovybės darbo naštos sunkumas sukrautas man, ir aš pasitardamas su Valdyba,

⁴⁶Tautiniam suvažiavimui sudėta \$2300 Lietuvai gelbėti, *Dirva*, 1941 m. birželio 13, nr. 24, p. 2.

⁴⁷Lietuvai Vaduoti Sąjungos Statutas (iškarpa iš JAV lietuvių tautininkų laikraščio?), LTSC/PLA, Vytauto Širvydo fondas, b. 792 (Lietuvai vaduoti sąjungos istorija 1941–1944 m.), l. n.

⁴⁸Tuoju išlindo kaip yla iš maišo, *Sandara*, 1941 m. birželio 20, nr. 26, p. 2.

⁴⁹Keletas reikalingų paaiškinimų, ten pat.

⁵⁰Atidarytas lietuvių informacijos biuras, ten pat, 1941 m. birželio 6, nr. 24, p. 6.

turėsiu tą našta nešt⁵¹. Tiesa, V. S. Jokūbynas pažymi, kad iš visos vadovybės tik vienas pirmininkas A. Oliš, atidėjęs savo profesinius reikalus, įsijungė į organizacinį darbą ir vienas rūpinasi LTŠF reikalais⁵². Tai buvo ir viena iš priežasčių (trūko masiškesnio aktyvumo), kad įkūrus LVS jos veikla iš karto neišsiplėtojo. Be to, tam įtakos turėjo ir tai, jog po įkūrimo LVS, dar kurį laiką sąjunga, formavosi kaip organizacija. Tai patvirtina V. S. Jokūbyno laišakai V. Širvydui ir K. Karpiui.

Lietuvos pasiuntinys labai atidžiai sekė tautininkų veikimą, visuomet pasisakydavo už jų susitelkimą ir vieningus veiksmus. Sužinojęs, jog įkurta LVS, jis laiške jos pirmi-
ninkui A. Oliui džiugiai ir viltingai rašė:

Malonu girdėti, kad Amerikos lietuvių vidurio srovė, lietuvybei atsidavusi, galop surado pati save ir sukūrė srovės vadovaujамąjį autoritetą: 15 asmenų taryba. Tikiuosi, kad tai pajus kiekvienas miestas, ypač didesnieji centrai⁵³.

Lietuvai vaduoti sąjungos statusas ir kiti sprendimai

Kaip jau buvo minėta, paskutinę konferencijos dieną dalyviai svarstė ir patvirtino LVS statuto projektą. Tokiu būdu LVS oficialiai tapo organizacija. Statutą sudarė aštuonios dalys. Pirmoji dalis „Lietuvai vaduoti sąjungos tikslai“ apėmė keturis punktus, kuriuose išdėstyta siekis padėti Lietuvai atgauti laisvę ir atstatyti nepriklausomą valstybę; gelbėti Lietuvos piliečius, priverstinais palikusius savo Tėvynę; telkti JAV lietuvius bendram Lietuvos vadavimo darbui bei būti ištikimais JAV piliečiais⁵⁴. Antroji dalis „Kelias prie tikslo“ apėmė tris punktus. Čia gana plačiai aptartos organizacijos pastangos JAV visuomenei išaiškinti Lietuvos vietą Europoje, lietuvių tautinę ir kultūrinę padėtį. Tai turi būti daroma raštu ir žodžiu, per JAV spaudą, susirinkimuose ir sueigose, rengiant paskaitas ir pranešimus. Kartu ketinama prašyti JAV ir kitų valstybių valdžių užtarimo ir paramos vaduojant Lietuvą. Organizuoti ištremtų Lietuvos žmonių šelpimą⁵⁵. Trečia dalis „L. V. Sąjungos nariai“ apėmė du punktus, kur kalbama apie trijų kategorijų LVS narius (Garbės, Rėmėjai ir Veikiantieji), kuriais gali būti ir draugijos bei didžiųjų organizacijų kuopos. Atitinkamai nustatytas ir mokestis: garbės nariai į LVS fondą įmoka vienkartinę

⁵¹ 1941 06 13 V. S. Jokūbyno iš Čikagos laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, spinta nr. 21, b. (V. S. Jokūbyno laišakai V. Širvydui), l. n.

⁵² 1941 06 13 V. S. Jokūbyno iš Čikagos laiško K. Karpiui į Klivlendą nuorašas, Balzeko lietuvių kultūros muziejaus Čikagoje archyvas, dėžė (Kazys Karpius), b. (Korespondencija), l. n.

⁵³ 1941 06 28 P. Žadeikio iš Vašingtono laiško A. Oliui į Čikagą nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 754, l. 36.

⁵⁴ Lietuvai Vaduoti Sąjungos Statutas (iškarpa iš JAV lietuvių tautininkų laikraščio?), LTSC/PLA, Vytauto Širvydo fondas, b. 792 (Lietuvai vaduoti sąjungos istorija 1941–1944 m.), l. n.

⁵⁵ Ten pat.

100 dol. sumą ar daugiau, rėmėjai į fondą moka 1 dol. kas mėnesį, veikiantieji nariai moka 2 dol. metinį išankstinį mokestį. Jie dirba su LVS Lietuvos naudai⁵⁶. Ketvirta dalis „LVS Taryba“ taip pat apima du punktus. Pirmame punkte pasakyta: LVS „steigėjų susirinkimas, (...) renka Tarybą iš penkiolikos asmenų, su teise kooptuoti daugiau tarybos narių tose Lietuvių kolonijose, kur bus matoma tam reikalas“. Antrame punkte nurodoma, kad taryba iš savų renka LVS valdybą, kurią sudaro pirmininkas, du vicepirmininkai, sekretorius ir išdininkas. Penktoje dalyje „Valdybos pareigos“ išvardyta: valdyba paruošia LVS reikalingus dokumentus, kontroliuoja LVS skyrių veikimą, priima ir atleidžia narius bei jiems teikia įgaliojimus, valdyba tariasi su kitomis lietuvių organizacijomis, suranda lėšų šaltinių veiklai, kviečia susirinkimus, atstovauja LVS. Nurodoma, kad LVS būstinė yra Čikagoje. Pirmininkas „vykdo Valdybos posėdžių nutarimus, tvirtina finansines sąskaitas, prižiūri Valdybos ir Tarybos narių veiklą“, atlieka ir kitas pareigas. Jo pavaduotojai atlieka pirmininko pavestas jiems pareigas. Sekretorius tvarko visą valdybos dokumentaciją, o su išdininku kartu ir finansinius reikalus. Jų darbą tikrina iš tarybos išrinkta trijų narių komisija⁵⁷. Šešta dalis „LVS Tarybos susirinkimai“ apima du punktus: nurodoma, kad valdybai nutarus, pirmininkas kviečia tarybos susirinkimą ir jam pirmininkauja. Taryba svarsto ir sprendžia tuos reikalus, kuriuos tokiam susirinkimui paveda valdyba (nauji sumanymai, finansiniai reikalai, susitarimai su kitomis organizacijomis ir pan.). Septintos dalies „Tarybos nariai ir jų pareigos“ pirmame punkte sakoma, kad kiekvienas tarybos narys lietuvių gyvenamoje kolonijoje steigia LVS skyrių, kuriam pats ir pirmininkauja. Bet jei kurioje kolonijoje nebūtų tarybos nario, ten turi veikti valdybos įgaliotinis. Gana plačią aštuntą dalį „LVS visuotini susirinkimai“ sudaro keturios dalys. Pirmame punkte rašoma: „LVS visuotinis susirinkimas arba seimelis kviečiamas nutarus LVS Valdybai arba to reikalaujant dviem trečdaliams Tarybos narių. Toki visuotini susirinkimai kviečiami ne rečiau vieno sykio metuose“. Tokiame renginyje pirmininkauja valdybos pirmininkas, o sekretorius išrenkamas iš susirinkimo dalyvių. Sprendimai priimami dalyvių balsų dauguma. Pirmininko balsas lemiamas, esant balsų po lygiai. Antrame punkte pažymima, kad LVS renginio kворumą sudaro didesnė dalis delegatų, atstovaujančių LVS skyriams, turintiems ne mažiau kaip 10 narių. Susirinkimuose šalia delegatų pilnateisiais dalyviais su sprendžiamo balso teise laikomi ir garbės nariai bei rėmėjai. Ketvirtame punkte aptariama, ką svarsto ir sprendžia LVS susirinkimai ar metiniai seimeliai: naujus paruoštus įstatų projektus, pakeitimus, iš susirinkimo dalyvių renka tarybos narius, nustato LVS nariams mokesčių didį, svarsto ir sprendžia narių iškeltus pasiūlymus. Numatyta, kad susirinkimai arba seimeliai užbaigs savo darbą tokia forma,

⁵⁶Ten pat.

⁵⁷Ten pat.

kokią dalyviai nutars ir pasiūlys⁵⁸. Tokiu būdu nauja organizacija – LVS įgavo aiškesnę vidaus struktūrą, funkcijas, išryškinti jos tikslai ir uždaviniai. Ji aiškiai orientuota į Lietuvos laisvinimo veiklą išeivijoje ir JAV politiniuose sluoksniuose.

Kurį laiką po konferencijos buvo svarstomi LVS skyrių išeivijoje steigimo, tarybos sudėties praplėtimo, nario mokesčio klausimai. Dar buvo neišgrynintas LVS ir LTŠF ryšys. Reikėjo detaliau aptarti aukų rinkimo procedūrą. Iškilio ir įsteigto informacijos biuro veiklos klausimas. Pavyzdžiui, V. Širvydas rekomendavo susitarti su katalikų informacijos biuru, vadovaujamu prof. Kazio Pakšto, dėl bendro veikimo, nes „prieš amerikūnų visuomenę spėkas skaldyti neapsimoka (...) amerikūnų akyse būtų gerai, jei eitume vienu vieningu lietuviu vardu“⁵⁹. Mat V. Širvydui buvo žinoma, kad katalikai savo dienraštyje „Draugas“, vertindami tautininkų pastangas, pasisakė už vieną stiprų informacijos biurą, siekiant išvengti dubliavimo⁶⁰. Tokiam V. Širvydo siūlymui V. S. Jokūbynas pritarė, net numatė K. Pakštui į talką J. Tūbelienę. Pritarė minčiai, kad būtų gerai pakviesti ir keletą JAV profesorių (H. H. Benderį, A. Senną, Grey'jų), palankių Lietuvai ir lietuviams. Tačiau pastebėjo vieną tam susitartinimui kliūtį – „prie katalikų (...) dabar prisikabinę socialistai, kurie taja linkme nieko neveikia, vien savo spaudoj lermuoja ir visokius nepasitikėjimus sieja“⁶¹. V. S. Jokūbyno abejonės turėjo pagrindo, nes būtent socialistų dienraštyje „Naujienos“ pasirodė pirmas platesnis kritinis straipsnis. Eilinį kartą laikraščiui užkliuvo A. Smetona; straipsnyje aiškiai pasakyta, kad socialistai „neturi nieko bendro su senuoju režimu“, o nori demokratinės Lietuvos; nurodyta, kad JAV lietuviai pirmiausia turi galvoti apie Lietuvos liaudį ir jos troškimus; pabrėžta, jog A. Smetona niekuomet nebuvo Lietuvos žmonių prezidentas. Tautininkų kvietimas vienytis, anot „Naujienu“, „tikrumoje yra vienybės ardymas ir pagalba bolševikų propagandai“⁶². Suprantama, kad po tokio įvertinimo tautininkai nieko bendro turėti su ALT, kurioje įtakingas pozicijas užėmė „Naujienu“ redaktorius socialistas P. Grigaitis, nenorėjo.

Prieš tautininkus ir jų naują politinę antisovietinio pobūdžio organizaciją LVS netikėtai iškilio galvosūkis. 1941 m. birželio 22–23 d. Vokietija okupavo Lietuvą, iš jos išstumdama Raudonosios armijos dalinius. Tuo metu vyko ir lietuvių sukilimas, po kurio buvo sudaryta Lietuvos laikinoji vyriausybė, kuri skelbė atkurianti Lietuvos nepriklausomybę.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ 1941 06 20 V. Širvydo iš Niujorko laiško V. S. Jokūbynui į Čikagą nuorašas, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, spinta nr. 21, b. (V. S. Jokūbyno laišakai V. Širvydui), l. n.

⁶⁰ Mūsų vienybės reikalu, *Draugas*, 1941 m. birželio 12, nr. 136, p. 4.

⁶¹ 1941 06 23 V. S. Jokūbyno iš Čikagos laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, spinta nr. 21, b. (V. S. Jokūbyno laišakai V. Širvydui), l. n.

⁶² Ne vienybė, bet ardymas, *Naujienos*, 1941 m. birželio 17, nr. 142, p. 4.

Reikia pasakyti, kad JAV lietuviai įvairiai reagojo į šiuos įvykius. Net ir tarp tautininkų tai galima pastebėti. Pavyzdžiui, K. Karpiaus rašė V. Širvydui:

Kaip patinka Hitlerio užpuolimas Stalino? Gal pats taip su lietuviais nesueini, bet pas mus visi tikri lietuviai neapsakomai džiaugiasi. Tikrai, tai netikėta proga iš komunizmo replių išstrūkti, ir taip staigiai, greitai⁶³.

Į tai V. Širvydas atsakė:

Dėl įvykių Lietuvoje tinka patarlė „iš ugnies į liepsną“. Vokiečiai kitokiais būdais lietuvius išnaikins, jei laimės karą (...) Amerikos lietuviams tiesiog tragedija, nes širdys džiaugiasi, bet protas turi pritarti Amerikos viešai politikai, nugalėti Vokietiją (...) Tokiu būdu, Amerikos lietuviams reikia rimtai viską savo tarpe apkalbėti ir telkti spėkas vieningai⁶⁴.

Taigi, nors faktas, kad Lietuvoje nebėra sovietų, buvo malonus, bet kraštą užėmė nauji okupantai. LVS vadovybei, kaip ir kitoms JAV lietuvių organizacijoms, reikėjo pareikšti savo poziciją naujai susiklosčiusiomis aplinkybėmis Lietuvoje, kuri nesikirstų su JAV valdžios oficialia pozicija. JAV lietuvių spaudoje gana greitai buvo paviešintas LVS valdybos pareiškimas. Jame aiškiai pasakyta, jog LVS nelaiyks Lietuvos nepriklausoma ir jos valdžios teisėta, jeigu ji bus paskelbta dėl svetimų pastangų. LVS rems tą Lietuvos valdžią, kurią sudarys Lietuvos piliečiai „savo pastangomis ir laisva valia, be svetimos prievartos“. Be to, pareiškime pažymėta, kad LVS svarbūs demokratijos principai ir ji niekad neteiks jokios pagalbos diktatoriams, griežtai kovos prieš grobikus ir tautų pavergėjus⁶⁵. Diplomatiškai, vengiant vartoti žodį *Vokietija*, pavyko pareikšti savo nusistatymą prieš visus „Lietuvos grobikus“, prieš kuriuos ir toliau bus vykdoma LVS politinė veikla. Galima sakyti, kad prasidėjo pirmas neabejotinai specifinis LVS veiklos etapas.

Išvados

Istoriografijoje pasigendama gilesnės ir įvairiapusiškesnės tautininkų politinės organizacijos – Lietuvai vaduoti sąjungos analizės. Nuo jos įkūrimo prasidėjo JAV lietuvių tautininkų savarankiškas veikimas politinėje srityje, bendraujant su JAV valdžios atstovais. Tačiau JAV lietuvių oponuojančios grupės (katalikai ir ypač socialistai) LVS darbus vertino ne tik kaip Amerikos lietuvių tarybos veiklos dubliavimą, bet ir kaip bendro veikimo skaldymą Antrojo pasaulinio karo metais. Buvo bandoma sumenkinti LVS pasiektus rezultatus, ignoruotas tautininkų siūlymas bendrinti politinę veiklą.

⁶³ 1941 06 28 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, d. 13, b. 10, l. n.

⁶⁴ 1941 06 20 V. Širvydo iš Niujorko laiško K. Karpiui į Klivlendą nuorašas, ten pat.

⁶⁵ LVS CV. Mūsų kova už Lietuvos laisvę dar nebaigta, *Sandara*, 1941 m. birželio 27, nr. 27, p. 1.

Sovietams okupavus Lietuvą 1940 m., labai suaktyvėjo JAV lietuvių patriotinės srovės (katalikai, tautininkai ir socialistai), kurios, į šoną pastūmusios savo nesutarimus, rado jėgų apsijungti į bendrą politinę organizaciją – Lietuvai gelbėti tarybą, kuri 1941 m. buvo pervadinta Amerikos lietuvių taryba. Bendros organizacijos finansavimo politika, katalikų bandymas dominuoti, jų požiūris į partnerių veikimą buvo nepriimtinas tautininkams. Tai kėlė trintį bendros organizacijos viduje. Prezidentas A. Smetona, 1941 m. kovo 10 d. atvykęs į JAV, tautininkų partnerių – katalikų ir ypač socialistų – buvo sutiktas šaltai ir nedraugiškai. Tai žeidė JAV lietuvių tautininkų, kurie tikėjosi A. Smetonos asmenį panaudoti Lietuvos laisvinimo kovoje, jausmus. Iš vienos pusės, A. Smetona tapo tautininkus vienijančia ašimi, o iš kitos pusės – priežastimi, net ir pretekstu trauktis iš bendros organizacijos ir nebedalyvauti ALT veikloje.

Tautininkų suvažiavimui 1941 m. birželio 7–8 d. neatsitiktinai pasirinkta Juozo Bačiūno vasarvietė Tabor Farma Mičigano valstijoje. Ten, atvykęs į JAV, poilsiaavo A. Smetona su šeima. Tabor Farma tapo tautininkų, nuo dešinės iki kairės iš Čikagos, Bruklino, Klivlendo ir kt., traukos centru. Dviejų dienų konferencijoje, kurioje dalyvavo 27 tautininkų atstovai ir keletas svečių, tarp jų Jadvyga Tūbelienė ir konsulas Petras Daužvardis, buvo įsteigta LVS, kaip būsima tautininkų vienijanti, politinę veiklą vykdanți organizacija, bei patvirtintas informacijos biuras. Aptartas bendras tautininkų fondas – Lietuvių tautinis šalpos fondas, į kurį turėjo jungtis kiti smulkesni tautininkų fondai. Jo tikslas – rinkti ne lietuvių, bet amerikiečių aukas, remti Lietuvą ir lietuvių pabėgėlius. LVS, informacijos biuras ir LTŠF, jų centrai, A. Smetonos pageidavimu, įkurti Čikagoje, siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp tautininkų kairės ir dešinės sparnų. Ryškėjo ir naujas JAV lietuvių tautininkų lyderis – advokatas Antanas Olis, gimęs JAV, tapęs minėtų organizacijų vadovu.

Konferencijoje Tabor Farmoje buvo patvirtintas LVS statusas, kuriame detalai aptarta naujos organizacijos struktūra, tikslai, veikimas. Aiškiai parodytas tautininkų organizacijos siekis veikti ne tik išeivijoje, bet ir JAV visuomenės bei politikų sluoksniuose; įvairių formų pagalba aiškinant Lietuvos problemas, gauti jų palankumą, siekiant Lietuvos nepriklausomybės atstatymo. JAV lietuvių tautininkų kova už senosios Tėvynės laisvę reiškėsi lanksčiai – jie buvo nusiteikę prieš visus okupantus ir palaikė tą Lietuvos vyriausybę, kuri bus remiama vietinių gyventojų, be svetimų jėgų poveikio.

LVS sukūrimas – tai A. Smetonos dėka prasidėjusio JAV lietuvių tautininkų vienijimosi, savos kovos už Lietuvos laisvę pradžios išraiška. Ryškiai akcentuotas ryšys su JAV žymiais veikėjais ir jų įtraukimas į Lietuvos laisvinimo procesą. LVS sukūrimui pritarė visi tautininkų centrai Amerikoje. Politinėje veikloje bendras darbas buvo pasiektas. Bet tautininkų vidinės problemos dar ilgai išliko. JAV Rytų pakrantėje veikė gana savarankiška Lietuvių amerikiečių tautinė sąjunga, o Čikagoje – Amerikos lietuvių tautinė sandara (jos atstovas M. Vaidyla priklausė ALT Vykdomajam komitetui), pretendavusios tapti visų tautininkų vienijimosi ašimi.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Amerikos lietuvių istorija*. Red. dr. A. Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos spaustuvė, 1971.
- Amerikos Lietuvių Misija ir Jos Darbai*. Išleido V. Petrikas. Detroit, Mich., 1945.
- BANIONIS, Juozas. Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę. *Genocidas ir rezistencija*. 2020, Nr. 1 (47), p. 7–34.
- DAPKUTĖ, Daiva. „Galima būti ir geru Amerikos piliečiu, ir geru lietuviu“. Antano Olio kalbos. *Istorija*, 2019, t. 113, Nr. 1, p. 90–101.
- DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
- EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990.
- EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- JANUTA, Donatas. *Lietuviški takai*. Vilnius: Petro ofsetas, 2015.
- Lietuvai Vaduoti Sąjunga. *Lietuvių enciklopedija*. T. 16. Boston, 1958, p. 16–17.
- MERKELIS, Aleksandras. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York: ALTS leidinys, 1964.
- SKIRIUS, Juozas. JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940 06 15–10 15: *Lietuvai gelbėti tarybos* įkūrimas. *Istorija*, 2012, t. 87, Nr. 3, p. 25–38.
- SKIRIUS, Juozas. JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940 10 15 – 1941 05 15: nuo *Lietuvai gelbėti tarybos* iki *Amerikos lietuvių tarybos*. *Istorija*, 2013, t. 91, Nr. 3, p. 52–67.
- SKIRIUS, Juozas. Prezidento Antano Smetonos atvykimas į JAV 1941 metais ir išėvijos pozicija. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010/2, 2011, p. 77–91.
- SKIRIUS, Juozas. Prezidento Antano Smetonos pirmieji mėnesiai JAV 1941 metais: iš Niujorko per Vašingtoną į Čikagą. *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti: mokslo straipsnių rinkinys, skirtas Lietuvos mokslų akademijos tikrajam nariui profesoriui habil. dr. Algirdui Gaižučiui 70-mečio proga*, sud. G. Blažienė, S. Grigaravičiūtė, A. Ragauskas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011, p. 682–683.
- Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir J. P. Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979.

THE FOUNDING OF THE ASSOCIATION FOR THE LIBERATION OF LITHUANIA BY AMERICAN-LITHUANIAN NATIONALISTS IN 1941

Summary

JUOZAS SKIRIUS

Historiography lacks a deep and thorough analysis of the Association for the Liberation of Lithuania (ALL), the American-Lithuanian organisation of nationalists (tautininkai), and yet its founding in 1941 marked the beginning of independent actions by American-Lithuanian nationalists and their relations

with the US government. Unfortunately, their efforts were undermined by their opponents (the Catholics and the socialists in particular), who expressed concerns regarding their agenda. Among the most notable claims were that the ALL duplicated the agenda of the Lithuanian American Council (LAC), and interfered in common interests during the Second World War.

The Soviet occupation of Lithuania in 1940 greatly encouraged different patriotic political groups (Catholics, nationalists and socialists) to combine their efforts and establish a common political organisation, the Lithuanian Rescue Council, which in 1941 was renamed the Lithuanian American Council. Unfortunately, the nationalists found it difficult to accept a common financing model and the dominance of the Catholic group, which led to friction within the organisation. Moreover, Antanas Smetona, the president of Lithuania, who arrived in the USA in 1941, received a cold and unfriendly welcome from the socialists and the Catholics. Consequently, this caused even greater dissatisfaction in the nationalist group, as they had hoped to work closely with the former president to help the occupied country. Therefore, Smetona became a unifying axis for the nationalists, and a reason for them to withdraw from the council.

It is no coincidence that the 1941 nationalist convention was held at Juozas Balčiūnas' summer house in Michigan: President Smetona was living there with his family. Soon the Tabor Farm became a nationalist hub, which united like-minded Lithuanian-Americans from Chicago to Brooklyn. The two-day convention was attended by 27 nationalist delegates, as well as other guests, including Jadvyga Tubelienė and the consul Petras Daužvardis. The event is also known for the founding of the ALL and the Information Bureau, as well as the establishment of the Lithuanian National Relief Fund, which brought together other smaller nationalist funds. The purpose of the fund was to collect donations not only from Lithuanians, but also from American citizens, to support Lithuania and its diaspora. The aforementioned organisations settled in Chicago in order to keep the balance between the patriotic left and right wings. Antanas Olis, a US-born lawyer, stood out as a new leader, and was elected head of all three organisations.

The participants in the conference at the Tabor Farm approved the ALL statutes, which defined the structure of the new organisation, its goals and agenda. The statutes also highlighted the aim of this nationalist organisation, which was not only to work with the Lithuanian diaspora, but also to establish relations with the political class in the USA. It was essential to inform them about recent developments in Lithuania, and to garner their support in order to restore Lithuania's independence. The main idea was to openly support the Lithuanian government, which was formed by local citizens rather than by foreigners.

Gauta 2021 m. kovo mėn.
Priimta 2021 m. gegužės mėn.

Juozas Skirius – humanitarinių mokslų daktaras, VDU profesorius, Lietuvių išėivijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų kryptys: Lietuvių išėivijos politinė ir ekonominė veikla JAV XX a., Lietuvos ir JAV santykiai 1918–1940 m., Lietuvos atstovų JAV veikla 1940–1990 m.

Adresas: VDU Lietuvių išėivijos institutas, S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva
El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt